

proučavanje mira – korak bliže miru

jelica stefanović

Skoro da nema nesuglasnosti povodom stava da je rat jedan od najtežih moralnih i intelektualnih problema našeg veka. Nažalost, nema ni približnog minimuma saglasnosti, ni unutar intelektualne zajednice, o stavu da mir upravo na kraju dvadesetog veka predstavlja najveći izazov ljudskom moralu i imaginaciji.

Duboka je razvalina između, na jednoj strani, stvarne »količine« i »kvaliteta« mira i u savremenim posebnim globalnim društvima i u međunarodnom globalnom društvu i opsega teorijsko-naučnih analiza stanja u kome se mir nalazi, ili tačnije stepena pojedinačno i globalno ostvarenog mira, na drugoj strani. Mnogo toga je saznato o uzrocima ratova kroz istoriju, o uzrocima društvenih sukoba, o kontroli konflikata, o uticaju naoružavanja i trke u naoružanju na izbijanje ratnih sukoba, o anatomiji ljudske destruktivnosti i nasilja. Međutim, rat nije ni uklonjen iz ljudskog svakodnevlja niti je senka uništenja kojom nuklearni rat preti čovečanstvu smanjena mirovnim delovanjem postojećih institucija i bezbednosnih politika. Vrlo smo bliski onom paradoksalnom trenutku u kome otkrivamo da nam savremena sredstva ratovanja pružaju jedinstvenu istorijsku »priliku« ostvarljivosti istovremenog i homocida i suicida. Takva inovacija moderne civilizacije nije samo praktično dostignuće bez presedana. Jednostavno, to je cul de sac povesti, neobjašnjiv čak ni učinkom onih najzloćudnijih lutanja ljudskog uma u potrazi za najuspešnijim sredstvima vladanja ljudima. Otuda mir u kome danas živimo nije ni globalni mir ravnopravnih država i naroda kao što nije ni Pax Americana ni Pax Sovietica. Na planeti rata koju nastanjuje mo mir koji vlada je Pax Atomica.

Ekonomska neisplativost rata, društvena neefikasnost nasilja, poništavanje ratom i nasiljem pravde i humanosti, u tradiciji filozofskog mišljenja mira, bili su potporni argumenti različitih ideja i koncepcija njegovog stvaranja. Današnjica u kojoj pretnja ratom sveopšteg uništenja disciplinuje volju naroda i država za mirom ili čuva postojeća stanja fleksibilnošću nuklearnog odgovora na bitne promene, ne može do pitanja mira dovesti ni filozofiju ni nauku ni zdravu pamet samo zbog gnušanja nad ratom ili besprizornim položajem čovečanstva kao nuklearnog taoca. Filozofija i društvene nauke na pitanju danas postignutog mira, pre svega, moraju da provere u kojoj su meri njihova tromost i služenje samo određenim, bez obzira kako skladno zvučnim idealima civilizovanosti, doprineli da je naš aktuelni opstanak jedino moguć u svekoliko ostvarenoj situaciji »revolta protiv civilizacije«.

Uostalom sasvim je opravdano postaviti pitanje nije li nepostojanje mira, odnosno postojanje sveta u stanju mira na granici rata ili Pax Atomica, posledica našeg izuzetno skromnog znanja o miru? Ima osnova pretpostaviti da je vrlo teško želiti i težiti nečemu što se malo poznaje. Uostalom kao i na sve drugo i za mir je relevantna latinska izreka »Ignoti nulla cupido«. Naravno, ovde je moguće staviti primedbu kako u osnovi ovakvog iskaza stoji zdravorazumsko uverenje da proučavanje bilo kog fenomena, pa i mira, može povećati verovatnoću njegovog ostvarenja. Međutim, verodostojnost prethodnog iskaza da se osporiti tek po dokazivanju da iscrpljivanje u proučavanju rata nije doprinelo povećavanju verovatnoće njegove upotrebe kao forme političkog delovanja. Da smo u pitanjima mira postajali jednako verzirani koliko i u pitanjima rata, danas ne bi sa ustručavanjem prilazili miru kao temi o kojoj je problematično naučno a ne emotivno govoriti ili koju je teško objektivno a ne ideološki misliti, za razliku od bezbednosti u kojoj možemo trezveno razmišljati ili o kontroli konflikta kao temi koju nužno naučno moramo istraživati. Upravo neuspeh filozofije i društvenih nauka da skinu odijum nepraktičnosti mišljenja sa kategorije mira i vremena mira, čemu nema bolje potvrde od stanja terora nestabilnosti i nebezbednosti sveta u kome živimo, pokazuje koliko je paradoksalan zaključak Kvinsija Rajta da su »istorije i o literaturi i o različitim praksama mira već napisane«. ¹⁾ Ako je današnji svet plod mišljenja mira i praksi mira onda i filozofiji i društvenim naukama ne predošti ni stavljajući tačke na mir niti njegovo zatamljivanje u istraživanjima već onaj preokret koji bi zapravo bio četvrta naučna revolucija.

Iako nema nekog opšte prihvaćenog značenja pojma mira, jer se ono koleba od onog označitelja »večni mir« u epitafu spomenika stvaralački usahlog čovečanstva do onog shvatanja stanja dovršenosti opšte ljudske emancipacije kada čovek više svoje društvene moće ne odeljuje od sebe kao političku moć, niti usaglašenih koncepcija istraživanja mira, sam problem ne gubi relevantnost. Samo nekoliko hipoteza o reaktualizaciji potrebe za proučavanjem mira.

Ponovi pad mirovnih pokreta u »sivu tačku« masovnih medija i njihova praksa snižavanja zahteva ili artikulisanja mirovnih ciljeva preko ekoloških i ekonomskih pitanja može da predstavlja podsticaj produbljavanju istraživanja mira kao »interfejsa« između društvenih nauka i društvenih pokreta. Trenutna zaokupljenost javnosti mirovnim inicijativama država i državnika, nikako ne treba da znači zatvaranje istraživanja mira za iskustvo poslednjeg talasa aktivizacije mirovnih pokreta kao što ne bi trebalo da se probudene nade u ostvarljiviji mir za-

drže samo u obzoru analiza inicijativa društvenih pokreta kao jedinih autentičnih mirovnih politika. Akademskoj zajednici uglavnom ostaje na savesti da traga za odgovorima kako je nastala još jedna »prošlost« kolektivnih akcija i kakve su njihove alternativne budućnosti verovatne. Neki će se verovatno upustiti i u spekulacije koliko su mirovni pokreti doprineli da oficijelna politika poprimi miroljubivije boje i okrene se ka predložima popuštanja zategnutosti i razoružavanja. Neki će ovaj novi red stvari primiti samo kao dokaz ispravnosti svog suda da su mirovni pokreti bili manipulativni proizvod država nacionalne bezbednosti, a ne subjekt društvene emancipacije i akter novog internacionalizma. Neki će analizirati upravo posledicu oživljavanja državnih akcija ka miru kao neiscrpjenost razvojnog potencijala država nacionalne bezbednosti i insistirati na povratku u nauku paradigme države umesto paradigme aktera. Neki će pokušati da stvore kontrastrategiju poznatoj državnoj strategiji isključivanja protivnika iz igre osparavanja, pretvaranjem njihovih protestnih zahteva u određene ciljeve politike.

Već bi rečeno bilo dovoljno da opravda razmatranje mogućnosti i nemogućnosti postizanja globalnog mira. Međutim, čini se da su još barem tri podjednako značajna ako ne i važnija razloga od prethodnog.

Prvi je očit i ozbiljan. Pojedina od dojučerašnjih kriznih žarišta postaju upravljiva; dojučerašnji lokalni ratovi prelaze u primirje. Istovremeno, na sasvim novim tačkama planete nastaju napetosti koje kao da pretnjom novog rata uravnotežavaju približavanje novom miru. Drugo, popuštanje napetosti među supersilama, pregovori, sporazumi o redukciji naoružanja, ne samo što se vide kao novi detant, već i kao kraj hladnog rata. Ako ne opšte i potpuno razoružanje, ali veoma značajno dogovaranje o uklanjanju i smanjivanju pojedinih vrsta oružja, dizanjem dojučerašnjih i algebarsko-mernih, inspekcijskih i suštinskih prepreka, odjednom je zapahnulo učmale rasprave o odbrambenim politikama preranom svežinom konstatacija o novim politikama bezbednosti. Treći i najozbiljniji razlog, koji bi, ipak, bez detaljne razrade samo pomenuli, je zanemarivanje opasnosti strukturalnih izmena savremenog sveta. Najkraće, supersile ka smanjivanju naoružanja ne vodi samo zajednički spoznat interes o potrebi očuvanja njihovih dominantnih položaja u međunarodnim odnosima, već i tzv. Lipomann gap (Lipmanov jaz) ili nesposobnost da ispune globalne obaveze koje su preuzele. To implicira otpore njihove javnosti respektivnim spoljnim politikama i globalnosti nacionalnih interesa. Postoje i glasovi koji upozoravaju da su obe supersile, Sovjetski Savez ranije a Sjedinjene Države odskora, u opadanju svoje relativne moći i da preživljavaju tzv. »imperial overstretch«. Ima i mišljenja da ako supersile (front-runners) koje su ekonomski, vojno i razvojno malaksale a još uvek spremne da čuvaju svoje isključive i povlašćene političke položaje u svetu, ne preduzmu akcije za davanje više političkog prostora u globalnom odlučivanju ekonomski i razvojno ojačanim državama (latecomers) ne samo što nismo blizu kraju hladnog rata nego se možemo, po treći put u ovom veku, naći u svetskom ratu.

Zbog svega toga ni širina koncepta mira ni različitost značenja koje on u tradiciji civilizacije ima ni u kom slučaju ne mogu biti prepreka razmišljanja o njemu i projektovanja sveta mira kao što ni nuklearno oružje i oružje uopšte ne mogu biti jedini razlog traganja za mirom.

»Istraživanja mira«, do sada, su uspeła da u velikoj meri iscrtaju uverljivu mapu opredeljenja za svetski mir koji bi bio ne-rat. Uslovno možemo govoriti o dva oformljena pravca u ovom negativnom određenoj značenja mira. Prvi pristup bi nazvali *klasični američki pristup* čije je jezgro zapravo časopisa *The Journal of Conflict Resolution* pokrenut 1955. godine, na Univerzitetu Mičigen. Jedna od centralnih ličnosti u negovanju ovog pravca empirijskog i teorijskog istraživanja rata i izvora sukoba u različitim domenima ljudskog života od onih u ekonomiji, do onih nastalih usled različitosti uverenja i kulturnih vrednosti bio je Kenet Bolding čiji je tekst uvršćen u izbor kao paradigmatičan za ovaj pravac istraživanja mira. Druga struja ovog klasičnog američkog pristupa vuče svoje izvore ne toliko iz teorije međunarodnih odnosa koliko iz političke teorije i oslanja se na konceptualizaciju konflikata prisutnu u radovima Ralfa Darendorfa. Istraživački program ove struje ilustruje odabrani tekst Ričarda Ned Lebova. Drugi pravac koji nema isključivo američko poreklo, ali koji je snažno obeležen tradicijom američkog republikanizma i federalizma, mir konceptualizuje kao pozitivni projekt i globalni poredak zasnovan na vladavini prava i demokratskim institucijama federalno udruženih država. Autori inspirisani ovim pristupom najzaslužniji su za razvoj različitih modela svetskog poretka i razvijanja alternativnih budućnosti, te ga uprkos razlikama među autorskim prilazima možemo nazivati njegovim kolokvijalnim imenom *svetski mir putem svetskog poretka*. Osnovna obeležja ovog pristupa prisutna su u prvom tekstu narednog izbora autora Sola Mendlovica. Evropski pristupi miru, koji se obično razlikuju kao onaj *ranog Galtunga i poznatog Galtunga i radikalno-kiritčki pravac* nisu predstavljeni u ovom izboru. Razlog je, najpre, što su jugoslovenskoj javnosti jednim delom poznate ideje Johana Galtunga osniavača Instituta za istraživanje mira u Oslu (osnovanog 1959) i pokretača veoma uticajnog časopisa *Journal of Peace Research* (ustanovljenog 1964. godine). Koncepcija strukturog nasilja i modeli njenog prevladavanja su u Jugoslaviji dopirali već preko časopisa, te je ovoga puta iskorišćena mogućnost da se manje poznati pristupi i ideje, inače velikog uticaja na proučavanje mira, približe zainteresovanoj javnosti i to tako da odslikaju i vremensku evoluciju istraživanja mira od njegovih početaka šezdesetih godina do danas. Usled ograničenosti prostora nije bilo moguće uvrstiti tekst ni jednog predstavnika pravca radiklane kritike.

Jednim izborom i onako nije moguće dati potpuni pregled orijentacija u ovoj oblasti, a njegove praznine samo mogu ohrabriti zainteresovane da tragaju za novim idejama i otvaraju sve više mogućnosti jugoslovenske koncepcije proučavanja mira.

1. Quincy Wright, *The Study of International Relations*, New York: Appleton—Century—Crofts, Inc., 1955., str. 49.